

Tímár Livia

A szövegértés megjelenése magyar nyelv és irodalom állami művelődési programjában

A változó világ megköveteli tőlünk, hogy az oktatásban új stratégiákat, tartalmi és módszerbeli változásokat vezessünk be. Az Állami művelődési program céljai, kulcskompetenciái megfelelnek az Európai Unió alapelveknek. Az oktatásban nagyobb hangsúlyt kellene fordítanunk ezeknek a kompetenciáknak a fejlesztésére, és akkor talán nem lennének a PISA-felmérésekben a leggyengébben teljesítők között. Fontos, hogy előre nézzünk, és próbáljunk változtatni a „jól bevált” módszereken. Nem azért van szükség a váltásra, mert gyengén szerepeltünk a nemzetközi mérésben, hanem azért, mert nagyon gyenge a tanulóink szövegértési szintje. Hat képességi szintből a szlovákiai tanulók átlagosan a 2. szinten vannak, az 5. és 6. szintet a szlovákiai tanulók 4,4%-a érte el, az OECD tagállamok tanulóinak 8,4%-a.¹

A szövegértésre egész életünk során szükségünk van. A magyar nyelv és irodalom (ISCED2) követelményei is úgy vannak megfogalmazva, hogy a tanórákon ezt a képességet lehessen fejleszteni. Fontos azonban megjegyezni, hogy ez idő- és munkaigényes, éppen ezért fontos, hogy az oktatásunk állandó és meghatározó részévé váljon. A szövegértés alapja a jó olvasástechnika. Jó technikai alapok nélkül nagy erőfeszítést fordít a tanuló a szöveg kiolvasására, ezáltal kevéssé tud a szöveg jelentésére figyelni. Ezt csak sok gyakorlással lehet elérni, de a gyakorlásnál fontos, hogy sokféle olvasnivalóval találkozzon a tanuló, a szövegek témája és műfaja is legyen változatos, gazdag választási lehetőséget kínálva a tanulóknak. Jó hatással van a szövegértés színvonalára, ha érdekes módszereket használunk. Nálunk még mindig a frontális módszer dominál, kevésbé használjuk az együttműködésre épülő módszereket. Nagyon keveset beszélünk a szövegértő olvasás fokozatairól, legtöbbször leragadunk az értő olva-

sásnál, és sajnos még ez is gondot okoz nagyon sok tanulónak, de a szövegértő olvasásnak 4 fokozata van: az értő (szó szerinti), az értelmező, a kritikai (bíráló) és a kreatív (alkotó) olvasás. Törekednünk kell arra, hogy az olvasási fokozatokat elsajátítsák a tanulók.

Értő olvasás során a tanulók megértik a szöveg szó szerinti jelentését, és meg tudják keresni a tételmondatokat. Az **értelmező olvasás** a rejtett gondolatok, a mögöttes jelentés feltárását, az ok-okozati viszony és a költői nyelv megértését jelenti. A felmérések is az értelmező olvasást szokták kérni a tanulóktól. A **kritikai olvasás** véleményalkotást, értékelést jelent. Az olvasottakat képes a tanuló összevetni saját tapasztalataival vagy más forrásokkal, és ezután meg is fogalmazza a véleményét. A **kreatív olvasás** valójában a szöveg továbbvitele, a tanuló képes a történet folytatására, a befejezés megváltoztatására és kérdések feltevésére.

Nagyon fontos, hogy megtanítsuk tanulóinkat a szövegek metaforikus jelentésének megértésére. A tanuló ugyanis nem értik a képes nyelvet, a szavak sokadik jelentését, és ez hátrányt jelent a szövegek értelmezésében. Nemzetközi kutatók szerint is a szókincs és a megértés szoros összefüggésben van, ezért a szókincs bővítése növeli a szövegértést. Az olvasási stratégiák megtanítása magasabb szintű megértéshez vezet, ezért célként kellene kitűznünk, hogy a tanulóink eljussanak az olvasási stratégiák hatékony alkalmazásáig. A szövegértés fejlesztése komplex feladat, amit állandó jelleggel fejleszthetünk tanulóinknál a nyelvtan, a fogalmazás és az irodalom órák keretén belül.

Nyelvtan és kommunikáció

A magyar nyelv és irodalom (ISCED2) 2014 szeptemberében életbe lépő művelődési programja hangsúlyozza, hogy az oktatásban nagyobb mértékben kellene alkalmazni a konst-

ruktivista pedagógia elveit. A nyelvtan órákon nem lehet csak nyelvi fogalmakkal, meghatározásokkal és szabályokkal foglalkozni, és közben a tanulók nem tudják, hogy mire jó ez nekik, mire tudják, hogy mire jó ez nekik, mire tudják, hogy mire jó ez nekik, mire tudják, hogy mire jó ez nekik. Hangsúlyosabbnak kellene lennie a szövegszemléletű grammatikatanításnak. A nyelvtanórákon életközeli szituációkba helyezhetnénk a tanulókat, és gyakorlatközeli feladatokat végeztethetnénk velük. A nyelvtan és kommunikáció kiemelt feladatai közé tartozik minden évfolyamban a *hallásértés, a szövegértő olvasás és a szövegalkotási készség fejlesztése*. A tananyagtartalomban is történtek kisebb változtatások, de a nagyobb mértékű változás a követelmények megfogalmazásában tapasztalható. A mássalhangzók egymásra hatásának törvényszerűségei átkerültek a 9. évfolyamba, az 5. évfolyamban az írás és olvasás szintjén foglalkozunk a hasonulásokkal. A tanulóknak elég a 9. osztályban felismerni és megnevezni az egyes hasonulások fajtáit. Az 5. évfolyamba tananyagként bekerült a szövegértő olvasás, a folyamatos és nem folyamatos szövegekkel való munka, a 8. évfolyamba pedig bekerült a stilisztika témaköre. A következő változás a többszörösen összetett mondatokat érinti: ez a tananyagrészt átkerült a középszintjébe.

A követelmények megfogalmazásakor a funkcionalitás elve kapott nagyobb szerepet, az alkalmazáson van a hangsúly. Szövegből kiindulva vezetjük rá a tanulót az adott nyelvtani jelenség megértésére. Ezáltal a nyelvi rendszer sajátosságát és közlési funkcióját is megtanulják a tanulók, és jártasságot szereznek a megtanultak alkalmazásában. Próbáljunk meg mindig szöveggel dolgozni, és abból kiindulva megmagyarázni a nyelvtani jelenségeket. Így a tanulók könnyebben felfogják és megértik az adott jelenséget és annak funkcióját. A számonkérésnél

is ezt alkalmazzuk, szöveggel dolgoztassuk a tanulót, és tőle is alkalmazzott formában kérjük vissza a megtanultat. Ezáltal érdekesebbé tudjuk tenni a nyelvtan tanítását, mert egy korban hozzá illő szöveggel sokkal szívesebben dolgozik a tanuló, mint az egymás után felsorolt szavakkal, mondatokkal.

Fogalmazás és kommunikáció

A szövegalkotási készség fejlesztésére lehetőségünk van a fogalmazásórákon, persze nem csak itt fejlesztjük ezt a készséget. A szóbeli és írásbeli fogalmazástani összetett feladat. Az elméleti ismeretek megtanítása mellett fontosak a szóbeli kommunikációs gyakorlatok, a szövegtípusok műfaji sajátosságainak megtanítása és a szövegtípusok szerkesztésének gyakorlatai. A fogalmazási műfajok közül az elbeszélés, a leírás, a jellemzés és az elmélkedés része a tananyagnak, de megjelent minden évfolyamban a szövegértő olvasás. Ennek keretén belül sokféle szöveggel kerülhetnek kapcsolatba a tanulók. A tananyag részét alkotják a dokumentum típusú szövegek is, amelyek nem folyamatosak (grafikonok, térképek, használati utasítások, menetrendek, műsorrendek), itt nem a témának van meghatározó szerepe, hanem a szöveg elrendezésének. Az ilyen típusú szövegeket másként kell feldolgozni, mert itt az információ kikeresésén van a hangsúly. Az életben viszont az ilyen típusú szövegekkel találkozik a tanuló a legtöbbit, ezért kell a nem folyamatos szövegekkel való munkára is nagy hangsúlyt helyeznünk.

A követelmények megfogalmazásakor itt is a funkcionalitás elve és a szövegértés kapott fontos szerepet. A szövegtípusok normáinak megfelelően megírt fogalmazások mellett nagy szerepet kapott a szövegértés. A szövegértés követelményei közé tartozik: *az információ visszakeresése; adatok és kulcsszavak keresése; ok-okozati kapcsolatok meghatározása; összefüggések felismerése; a szó szerinti és a metaforikus jelentés megkülönböztetése; következtetések levonása olyan információk alapján, amelyek implicit módon vannak jelen a szövegben; a szövegben található információ feldolgozása; önálló vélemény megfogalmazása; szövegek összehasonlítása; különböző típusú szövegek felismerése; a szövegek céljának megfogalmazása.* Fontos, hogy a tanulók felismerjék a szövegben rejlő nyelvi jellegzetességeket, a meggyőzés és befolyásolás eszközeit. A fogalma-

zásórák keretén belül lehetőség nyílik a vitakészség fejlesztésére is.

Irodalom

Az irodalomoktatásban a lexikonszerű tudás helyett a szövegértési képességek elmélyítésére kellene koncentrálni. A készség- és képességalapú, valamint élményközpontú oktatás szempontját kellene érvényesíteni az irodalomórán. Az irodalomtanítás feladatköre többirányú. Az olvasás és irodalom megszerettetése mellett fontos, hogy megtanítson mások véleményének megértésére, Horatius gondolatát szem előtt tartva: *„Merj mást gondolni, mint amit én!”* Meg kell adnunk a tanulóknak a gondolkodás szabadságát, támogatnunk kell őket abban, hogy merjenek véleményt alkotni egy műről, és képesek legyenek elfogadni mások véleményét is. Továbbá fontos a szövegértési-szövegalkotási kompetenciák fejlesztése. Ehhez azonban az kell, hogy ne az irodalomról beszéljünk, hanem irodalmi szövegekkel dolgozzunk.

A szövegközpontú irodalomoktatás megvalósítása érdekében tananyagcsökkentésre került sor, ami önmagában persze nem elég, de ez az egyik fontos összetevője az irodalomoktatás reformjának. Minden évfolyam tananyagát az epika és líra műnemek köré csoportosítottuk. Az 5. évfolyamban nagyobb hangsúlyt kaptak a mesék, a 6. évfolyamba kerültek a mondák és a balladák. A 7. évfolyam tananyagát lényegesen csökkentettük, mert ez volt a legnagyobb terjedelmű, és a tanuló számára legnehezebben érthető. A barokk témaköre átkerült a középiszokolába, az alapiszokolában nem része az előírt tananyagnak. A 8. és 9. évfolyam tananyagtartalmában nem történt lényeges változtatás. A tananyag csökkentésének köszönhetően több idő jut egy-egy irodalmi műnek a feldolgozására, nem a tanárnak kell elmondania, hogy miről szól az adott mű, hanem jut idő arra, hogy a tanulók dolgozzanak a művekkel, és ők maguk vonjanak le következtetéseket. Nem gond, ha két órán keresztül is ugyanazzal a művel dolgozunk, mert ezáltal lehetőség nyílik arra, hogy a tanuló maga fedezze fel az irodalmi mű szépségét. Fontos tudatosítanunk, hogy a tananyagcsökkentés oka a szemléletváltás. A kevesebb tananyagnak köszönhetően teret tudunk adni a tanulóknak, hogy tanári irányítással egyénileg vagy csoportosan elemezzék a műveket.

A hangsúlyeltolódás a követelmények megfogalmazásában érzékelhető. A tanterv nem csak lexikális tudást kér számon, hanem a szöveggel való munkára ösztökél. A követelmények között szerepel: *az önálló vélemény megfogalmazása, a szövegek metaforikus jelentésének kifejtése, a nyelvi eszközök funkcióinak bemutatása, a költői eszközök funkcióinak megmagyarázása, az egyes műfajok jellemzőinek felsorolása, az ismeretlen szöveg műfajának meghatározása, műfajok összehasonlítása, művek analízisének elvégzése.* Ezen képességek birtokában a tanulók alkalmasak lesznek idegen szövegeket is értelmezni. És éppen ez a cél, hogy elsajátíttassuk velük, hogyan kell egy irodalmi szöveget értelmezni, feldolgozni. A módszert kell velük megtanítanunk, és nem egy-egy konkrét irodalmi művet. Ahhoz, hogy a tanulók képesek legyenek a fenti követelményeket teljesíteni, elengedhetetlen az irodalom oktatásának szemléletbeli váltása.

Az állami művelődési programban minden évfolyamhoz kapcsolódik egy ajánlati rész, ami az ajánlott memóriateret, a tollbamondások és dolgozatok számát tartalmazza. Hangsúlyozni szeretném, hogy mindez csak ajánlás. A dokumentum nem tartalmaz ún. „kötelező olvasmányokat”, de ajánlott irodalmat igen. Itt a klasszikus irodalmi művek mellett olyan ifjúsági regények is szerepelnek, amelyek közel állnak ehhez a korosztályhoz. Fontos, hogy a gyerekek kezébe olyan könyveket adjunk, amelyek érdeklik őket, és elolvasásuk élményt nyújt nekik, s ezáltal talán könnyebben megszeretik az olvasást.

Záró gondolatként elmondható, hogy a változások megvalósításához nélkülözhetetlenek a pedagógusok, mert az Állami művelődési programban leírt gondolatokat csakis ők tudják a magyar nyelv és irodalom óráin életre kelteni. A modernizációra szükség van, de a változásnak elsőként a fejekben kell végbemennie. Mindenkinek magának kell eldöntenie, hogy milyen tanítási módszereket alkalmaz. Arra van szükség, hogy a pedagógusok belássák, nem tantervet, tananyagot vagy tankönyvet kell tanítani, hanem a gyerekeket, csak kicsit másképp, mint eddig.

Jegyzetek:

¹ PISA 2012 http://www.nucem.sk/documents/27/medzinarodne_merania/pisa/publikacie_a_diseminacia/4_ine/PISA_2012_prezentacia.pdf